

Belangrijke stap, maar niet concreet genoeg

Eindelijk! Na bijna twintig jaar is er nu een nieuwe set kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Al jaren klinkt de roep om een curriculum dat beter aansluit bij de maatschappelijke ontwikkelingen van deze tijd. Maar is dit gelukt?

De oude kerndoelen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs stammen uit 2006. Sindsdien is de samenleving ingrijpend veranderd. Leerlingen groeien op in een tijd van klimaatverandering, grondstoffenschaarste en woningnood. Vergrijzing en kunstmatige intelligentie hebben effecten op de arbeidsmarkt en er zijn regelmatig berichten over toenemende polarisatie en geopolitieke spanningen. Hoog tijd voor verandering dus.

Maatschappelijke vraagstukken

In de nieuwe kerndoelen worden maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken drie keer expliciet genoemd. Bij leergebieden mens & maatschappij en mens & natuur staat dat leerlingen deze vraagstukken moeten bestuderen. Bij burgerschap verkennen

zij handelingsperspectieven en reflecteren zij op de gevolgen van verschillende keuzes. Dit is positief. Maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken zijn immers complex en vragen om kennis en denkwijzen uit verschillende vakgebieden zodat leerlingen er beargumenteerde uitspraken over kunnen doen. Tegelijkertijd roept het de vraag op hoe die samenhang in de praktijk vorm krijgt. Auteurs van lesmethoden en docenten zijn vaak geneigd sterk vanuit het eigen vakgebied te denken. Logisch, dat is nu eenmaal hun specialisme.

De gedachte achter de opzet van de nieuwe kerndoelen is echter dat deze in samenhang benaderd moeten worden. Maar welke economische kennis en overkoepelende denkvaardigheden hebben leerlingen dan nodig om maatschappelijke en duurzaam-

De nieuwe kerndoelen

De kerndoelen van 2026 beschrijven wat leerlingen aan het einde van het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs minimaal moeten kennen en kunnen. Ze zijn geordend in negen leergebieden. Voor het schoolvak economie is leergebied mens & maatschappij het meest relevant.

Kerndoel 24 (vraagstukken en perspectieven) vormt de gemeenschappelijke basis van het leergebied mens & maatschappij. Hier leren leerlingen maatschappelijke vraagstukken onderzoeken, verschillende perspectieven herkennen en denkwijzen toepassen die in alle mens- en maatschappijvakken van belang zijn. Vanuit deze gezamenlijke basis verdiepen de overige domeinen zich ieder in een eigen invalshoek: mens en ruimte (aardrijkskunde, kerndoel 25), mens en tijd (geschiedenis, kerndoel 26), mens en welvaart (economie, kerndoel 27) en mens en samenleving (maatschappijleer, kerndoel 28).

Voor economiedocenten zijn echter niet alleen de kerndoelen van mens & maatschappij relevant. Ook de kerndoelen burgerschap sluiten nauw aan bij economieonderwijs rond maatschappelijke vraagstukken. Leerlingen leren er nadenken over waarden, belangen, verantwoordelijkheid en democratische besluitvorming. Verder verkennen leerlingen handelingsperspectieven ten aanzien van maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken en reflecteren zij op de gevolgen van verschillende keuzes.

Daarnaast vragen maatschappelijke vraagstukken en duurzaamheidsvraagstukken ook om kennis en inzichten uit het leergebied mens & natuur, waar onder andere natuurkunde, scheikunde en biologie onder vallen. De natuurwetenschappelijke vakken leveren daarbij kennis en inzichten over onder meer klimaatverandering, biodiversiteit, energie en grondstoffen, die onmisbaar zijn bij economische afwegingen rond thema's als de energietransitie en circulariteit.

heidsvraagstukken te onderzoeken? En hoe leren zij afgewogen keuzes te maken wanneer er geen eenvoudige antwoorden bestaan?

Accentverschuiving economieonderwijs

Laten we kijken naar de inhoud. Van de in totaal 45 nieuwe kerndoelen voor het voortgezet onderwijs is er één specifiek toegewijd aan het economieonderwijs, kerndoel 27. Dit nieuwe kerndoel vervangt de oude economische kerndoelen niet één op één (zie tabel 1). Wel bundelt en verbreedt het economische inhoud die voorheen verspreid waren over kerndoelen over consumeren en budgetteren (oude kerndoel 42), Europese samenwerking (oude kerndoel 45) en mondiale welvaartsvraagstukken (oude kerndoel 46). Op het eerste gezicht lijkt dat een stap terug, van drie economische kerndoelen naar één. In werkelijkheid is het nieuwe kerndoel veel uitgebreider en specifiek. Daarnaast waren de oude kerndoelen 45 en 46

welke gevolgen deze keuzes hebben (kerndoel 27b). Daarmee verschuift het accent van economieonderwijs van financiële zelfredzaamheid en consumentengedrag naar inzicht in economische systemen en economische keuzes binnen maatschappelijke vraagstukken. Opvallend is wel dat kerndoel 27 vooral de nadruk legt op werkwoorden als 'beschrijven' en 'begrip tonen'. Daarmee ligt de nadruk op lagere-orde-denkvaardigheden, volgens de Bloom-taxonomie. Om tot een goed onderbouwde uitspraak over maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken te komen, moeten leerlingen ook leren analyseren, evalueren en afwegen. Daarvoor zijn niet alleen klassieke economische concepten nodig, maar ook verbredende economische concepten, specifieke denkwijzen en handelingsperspectieven. Hieronder beschouwen we hoe die aan bod komen in de nieuwe kerndoelen en benoemen we enkele pijnpunten.

Een goede basis, maar weinig richting

Economische concepten helpen leerlingen om verschijnselen te herkennen, verbanden te leggen en economische argumenten te begrijpen. Positief is dat het nieuwe kerndoel 27 veel meer economische concepten benoemt dan de oude kerndoelen. Begrippen als schaarste, markt, economische systemen, publieke voorzieningen en internationale handel geven het economieonderwijs een stevigere disciplinaire basis. Tegelijkertijd worden concepten die juist bij actuele maatschappelijke vraagstukken een belangrijke rol spelen niet expliciet genoemd. Denk aan begrippen als brede welvaart, planetaire grenzen, maatschappelijke kosten en circulaire economie. Zonder zulke concepten wordt het lastig om je een mening te vormen over vraagstukken zoals de energietransitie, het opraken van grondstoffen of de woningmarkt.

'De gedachte achter de opzet van de nieuwe kerndoelen is dat deze in samenhang benaderd moeten worden.'

breed geformuleerd vanuit het leergebied mens & maatschappij. Ze konden vanuit een economisch perspectief worden behandeld, maar net zo goed vanuit historische, geografische of politieke invalshoeken. Het nieuwe kerndoel 27 benadert deze vraagstukken wel expliciet vanuit het economische perspectief. Van de leerling wordt verwacht dat ze begrip tonen van de werking en de structuur van het Nederlandse economische systeem (kerndoel 27a) én dat ze begrijpen dat economie betekent dat je keuzes moet maken en

Aandacht voor burgerschap in het basisonderwijs.

Positief aan de kerndoelen is de aandacht voor de toekomst. Een subdoel van kerndoel 24 vraagt leerlingen om te ‘redeneren over de samenleving van de toekomst aan de hand van maatschappelijke ontwikkelingen’. Tegelijkertijd blijft deze formulering erg algemeen. In de volgende editie van TEO laten we zien hoe docenten toekomstdenken kunnen concretiseren door leerlingen waarschijnlijke, mogelijke en wenselijke toekomst te laten verkennen met behulp van fore-

‘Een explicietere formulering, waarin leerlingen leren de gevolgen van keuzes voor welvaartsverdeling, welzijn en planetaire gezondheid tegen elkaar af te wegen, zou hen veel meer houvast bieden.’

casting-, imagination- en backcasting-technieken. Dit geeft leerlingen meer houvast om te zien dat de toekomst open is en om na te denken over de manieren waarop zij invloed kunnen uitoefenen. Ook andere subdoelen in kerndoel 24, zoals ‘waarden en belangen afwegen’ en ‘mogelijke oplossingen waarderen’ blijven erg algemeen. De formuleringen

beschrijven vooral activiteiten en geven weinig inhoudelijke richting. Welke waarden en belangen spelen bij maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken eigenlijk een rol? En waarop moeten mogelijke oplossingen worden beoordeeld? Een explicietere formulering, waarin leerlingen leren de gevolgen van keuzes voor welvaartsverdeling, wel-

‘Positief aan de kerndoelen is de aandacht voor de toekomst.’

zijn en planetaire gezondheid tegen elkaar af te wegen, zou hen veel meer houvast bieden. Oplossingsgericht denken blijft in de kerndoelen ook onderbelicht. Kerndoel 24 vraagt leerlingen wel om mogelijke oplossingen te presenteren, waarderen en onderbouwen, maar geeft weinig richting aan welke soorten oplossingen zij zouden kunnen denken. Leerlingen zouden bijvoorbeeld technologische, ecologische en circulaire strategieën kunnen vergelijken of economische prikkels voor bedrijven en consumenten. Door verschillende oplossingsrichtingen systematisch te vergelijken, leren leerlingen dat maatschappelijke vraagstukken zelden één optimale oplossing kennen, maar vragen om afwegingen tussen effectiviteit, haalbaarheid en wenselijkheid.

Handelingsperspectieven

Een opvallende vernieuwing is dat burgerschapskerndoel 20b leerlingen vraagt handelingsperspectieven te verkennen en daarop te reflecteren. Dat sluit goed aan bij de ambitie van de kerndoelen om onderwijs niet alleen te richten op kwalificatie (kennis en vaardigheden), maar ook op socialisatie (leren deelnemen aan de samenleving) en subjectificatie (een eigen, beargumenteerde positie leren innemen). Echter, de kerndoelen benoemen niet welke typen handelingsperspectieven leerlingen kunnen verkennen. In de literatuur voor duurzaamheidsdidactiek worden vier typen onderscheiden: handelen als individu, als professional, samen met anderen en als maatschappelijk of politiek handelende burger. In het economieonderwijs ligt de nadruk traditioneel vaak op de rol van de consument: bewuster kopen, sparen of duurzaam consumeren. Maar veel maatschappelijke vraagstukken vragen om een bredere blik. Leerlingen kunnen ook nadenken over hun rol als toekomstige werknemer of ondernemer, als lid van een organisatie, als deelnemer aan maatschappelijke initiatieven of als burger die invloed uitoefent op politieke besluitvorming. Door verschillende handelingsperspectieven concreet te maken, ontdekken leerlingen dat economische vraagstukken niet alleen vragen om individuele keuzes, maar ook om samenwerking, ondernemerschap en maatschappelijke besluitvorming.

De nieuwe kerndoelen zetten een belangrijke stap door maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken een centrale plaats te geven in het curriculum. Tegelijkertijd zijn de economische concepten, denkwijzen en

‘Tegelijkertijd worden concepten die juist bij actuele maatschappelijke vraagstukken een belangrijke rol spelen niet expliciet genoemd.’

handelingsperspectieven die hiervoor worden aangeboden niet concreet genoeg om docenten en methodemakers hier voldoende bij te ondersteunen. In de volgende editie van TEO duiken we dieper in op wat er wél nodig is om leerlingen te ondersteunen bij het doorgronden van dergelijke vraagstukken. We hopen dat dit docenten en schoolboekauteurs inspireert bij de uitwerking van het economieonderwijs in de praktijk.

Tim Favier is hoofddocent duurzaamheidseducatie bij de Hogeschool Utrecht.

Yvette van Gastel is adviseur duurzaamheidseducatie bij SME, educatief auteur bij Noordhoff en economiedocent.

Oude kerndoelen (2006)	Nieuwe kerndoelen (2026)
42. De leerling leert in eigen ervaringen en in de eigen omgeving effecten te herkennen van keuzes op het gebied van werk en zorg, wonen en recreëren, consumeren en budgetteren, verkeer en milieu.	27B. De leerling toont begrip van economische keuzes en beschrijft hun mogelijke gevolgen. <i>Het gaat hierbij om:</i> • inventariseren hoe beperkte middelen en rationele en niet-rationele factoren keuzes ten aanzien van levensonderhoud, samenwerking en welvaart beïnvloeden; • beschrijven hoe economische keuzes voortkomen uit afwegingen tussen individueel en algemeen belang; • begrip tonen van gevolgen en risico's van keuzes ten aanzien van ontvangsten, uitgaven, bezittingen en schulden binnen huishoudens; • beschrijven hoe keuzes voor vormen van samenwerking welzijn en welvaart beïnvloeden; • beschrijven van gevolgen van consumptie en productie voor de samenleving en de leefomgeving, hier en nu, op andere plaatsen en in de toekomst. Aanvulling 3H/V: • inventariseren van financiële feiten van een onderneming en verwerken tot financiële overzichten om onderbouwde keuzes te kunnen maken.
45. De leerling leert de betekenis van Europese samenwerking en de Europese Unie te begrijpen voor zichzelf, Nederland en de wereld.	27A. De leerling toont begrip van de structuur en de werking van het Nederlandse economische systeem. <i>Het gaat hierbij om:</i> • beschrijven van de verschillende sectoren en hun bijdrage aan de Nederlandse economie; • vergelijken van markten en markt vormen; • beschrijven hoe organisatievormen, wet- en regelgeving en contracten de Nederlandse economie reguleren; • beschrijven van de invloed van de Europese Unie en internationale handel op de Nederlandse economie; • beschrijven hoe fiscale maatregelen, wet- en regelgeving en publieke voorzieningen invloed hebben op huishoudens en bedrijven. Aanvulling 3H/V: • gebruiken van modellen om onderdelen van en processen binnen de Nederlandse economie te verklaren.
46. De leerling leert over de verdeling van welvaart en armoede in de wereld, hij leert de betekenis daarvan te zien voor de bevolking en het milieu, en relaties te leggen met het (eigen) leven in Nederland.	

Tabel 1. Vergelijking van de economische inhoud in de oude en nieuwe kerndoelen.